

ΜΙΣΘΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΙΚΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΑΙΤΗΜΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑΣ ΧΕΙΡΑΦΕΤΗΣΗΣ 'Η ΠΟΛΕΜΙΚΗΣ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑΣ;

Το να προσπαθήσει καμία να αρθρώσει λόγο για τις γυναίκες στον καπιταλισμό αποτελούσε -μάλλον από πάντα θα τολμούσαμε να πούμε- ένα δίκικο μαχαίρι. Όταν οι περισσότερες από εμάς αποφασίσαμε να εμπλακούμε με τα πολιτικά, αντικρίσαμε μία κατάσταση στην οποία το λεγόμενο «γυναικείο» είτε μιλιόταν με περίπλοκες ακαδημαϊκές έννοιες που πρώτο τους μέλημα ήταν να εξαφανίσουν την έννοια κοινωνική τάξη, είτε θεωρούταν δευτερεύον (αν όχι ανύπαρκτο) ζήτημα.

Μπορεί να περιγράψει καμία την κατάσταση ως το λιγότερο τραγική. Σ' αυτήν τη συγκυρία, η έκδοση «Η δύναμη των γυναικών και η κοινωνική ανατροπή», συλλογή κειμένων των Selma James και Mariarosa Dalla Costa, από τη γυναικεία ομάδα No Woman's Land το 2008 αποτέλεσε μία κάποια σανίδα σωτηρίας.¹ Πρώτα απ' όλα, επρόκειτο για έκδοση, δηλαδή δημόσια έκφραση συλλογικής εργασίας, από μία γυναικεία ομάδα, πράγμα το οποίο ήταν αρκετά πανκ από μόνο του. Έπειτα, τα κείμενα των James και Dalla Costa, εκφράζοντας τον αντίκτυπο γυναικείων κινημάτων του '60 και του '70, έδωσαν τα απαραίτητα εργαλεία για να ανταποκριθούμε στη συγκυρία που περιγράψαμε πιο πάνω: μιλούσαν για το «γυναικείο» ζήτημα ως ταξικό ζήτημα, έβαζαν στο επίκεντρο το κοινωνικό εργοστάσιο και την κοινωνική αναπαραγωγή, ότι δηλαδή οι όροι οργάνωσης και πειθάρχησης της εργασίας στον καπιταλισμό διαπερνούν κάθε πτυχή της καθημερινότητάς μας. Από τη μία, τα κείμενα αυτά ασκούσαν κριτική στον κυρίαρχο μαρξισμό που έβλεπε σαν μοναδικό ταξικό και πολιτικό υποκείμενο τον άνδρα -ειδικευμένο- εργάτη. Από την άλλη, μας ήταν κάτι παραπάνω από χρήσιμα για να αντιταχθούμε σε αφηγήσεις που ήθελαν το «φύλο» και την «τάξη» ως ξεχωριστά σημεία θέασης της πραγματικότητας.

Ήταν γι' αυτούς τους λόγους που η έκδοση δέχθηκε μπόλικο πυρά από πολλές πλευρές: η θέση ότι οι κοινωνικές σχέσεις είναι σχέσεις εξουσίας που εμπεριέχουν έμφυλο καταμερισμό εργασίας ξίνισε κομμάτια του αριστερού και αντιεξουσιαστικού χώρου -του αντικού τους πληθυσμού ιδιαίτερα. Η ίδια θέση βέβαια λοιδορήθηκε και από φεμινίστριες ως «δευτεροκυματική» και ξεπερασμένη, που έβαζε το ταξικό πάνω απ' το γυναικείο.

Σίγουρα, η αξία αυτών των κειμένων ήταν ανεκτίμητη στη συγκυρία που εκδόθηκαν. Σήμερα, ωστόσο, θα ήταν το λιγότερο αφελές από μέρους μας να μην αναγνωρίσουμε πως είχαν κάτι προβληματικά. Σ' αυτό το κείμενο θα μας απασχολήσει το αίτημα για μισθό για την οικιακή εργασία, που διατυπωνόταν από κομμάτια των Ιταλίδων φεμινιστριών στα '60s και '70s.

Θα αναρωτιέται καμία, μα πώς γινόταν ένα κίνημα με τόσο ριζοσπαστικά χαρακτηριστικά να έθετε αιτήματα προς το κράτος; Σ' αυτό, για να είμαστε ειλικρινείς, δεν είναι εύκολο να απαντήσουμε καμία. Απαιτεί, πρώτα απ' όλα, να επιστρέψουμε στα λόγια και τα έργα των Ιταλίδων αυτόνομων. Ήταν άραγε, τόσο πρωτοπόρα η ανάδειξη της «αόρατης οικιακής εργασίας»; Μήπως το αίτημα για μισθό είχε τεθεί ξανά στο παρελθόν;

Άλλωστε, έχουμε έναν επιπλέον λόγο να ξαναδιαβάσουμε κριτικά τα κινήματα του '60 και του '70. Κι αυτό γιατί εκείνα τα χρόνια δεν χαρακτηρίζονταν μονάχα απ' την «έφοδο στον ουρανό». Η δεκαετία του '70, αντιθέτως, είχε πολλά κοινά με το σήμερα: ήταν μία δεκαετία κρίσης και όξυνσης των διακρατικών ανταγωνισμών. Με την αποχώρηση των Η.Π.Α. απ' τη συνθήκη του Μπρέτον Γουτς, οι εύθραυστες ισορροπίες διακρατικής συνεννόησης που είχαν διαμορφωθεί μετά το σφαγείο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου έδωσαν τη θέση τους σε μία κατάσταση εκ νέου παγκόσμιας σύγκρουσης όλων εναντίον όλων.²

Οπότε, σε καιρούς όξυνσης του διακρατικού ανταγωνισμού, τι σόι πράγμα ήταν το αίτημα για κρατικό μισθό; Θα κάνουμε μία πρώτη απόπειρα να προσεγγίσουμε το ζήτημα. Μέσα απ' αυτό το κείμενο θα δούμε πως η ανάδειξη της αόρατης γυναικείας εργασίας μέσα στην οικογένεια καθόλου πρωτοπορία των Ιταλίδων φεμινιστριών δεν ήταν. Πόσο μάλλον, το αίτημα για μισθό γι' αυτήν την εργασία έχει μία μακρά και πολεμική ιστορία, την οποία οι Ιταλίδες, παρότι δεν γίνεται να αγνοούσαν, παρ' όλα αυτά απέκρυπταν.

Πόσο «αόρατη» ήταν η «αόρατη γυναικεία εργασία»;

Στην Αγγλία των αρχών του 20ου αιώνα, η ανάδειξη της γυναικείας εργασίας εντός της οικογένειας και το αίτημα για γυναικείο μισθό αποτέλεσαν πτυχές του δημόσιου διαλόγου για το οικογενειακό επίδομα.³ Πρωτεργάτριες αυτού του διαλόγου ήταν οι οργανώσεις των γυναικών της αστικής και μεσοαστικής τάξης, οι οποίες τοποθετούνταν σε ζητήματα της εποχής τους που καμία σχέση δεν είχαν με τη γυναικεία χειραφέτηση. Αντιθέτως, το αίτημα για γυναικείο μισθό καταπιανόταν με ζητήματα όπως το ύψος των μισθών και το πώς θα διανεμόνταν εντός της οικογένειας, τον έλεγχο του πού αυτός καταναλωνόταν, την εγκαθίδρυση της παρέμβασης του κράτους στον τομέα των κοινωνικών σχέσεων. Όλα αυτά, δε, μέσα σε μία ιστορική συγκυρία εμπορικών και στρατιωτικών πολέμων.

Τα μέλη των γυναικείων οργανώσεων που πρωτοστάτησαν του κινήματος για γυναικείο μισθό, δεν ήταν τίποτα τυχαίες. Γόνοι αστών οικογενειών, μέλη του βρετανικού κοινοβουλίου, σύζυγοι πολιτικών ή/και επιχειρηματιών, προέρχονταν απ' τη μακρά παράδοση της αστικής φιλανθρωπίας του 19ου αιώνα. Με το πέρασμα στον 20ο αιώνα, οι ίδιες γυναίκες διεκδίκησαν ενεργητικό ρόλο στην οργάνωση των κρατικών μηχανισμών άσκησης κοινωνικού ελέγχου, που ονομάστηκαν «κοινωνικό κράτος».

Η επέκταση του κρατικού ελέγχου στην καθημερινότητα της εργατικής τάξης, με λίγα λόγια η οργάνωση του κοινωνικού εργοστασίου, δεν πραγματοποιήθηκε απ' τη στιγμή στην άλλη. Απαιτούσαν η συγκρότηση μικρών μονάδων, αυτών της οικογένειας, μέσα στις οποίες θα μπορούσε να ασκείται ο κρατικός έλεγχος. Πάνω απ' όλα, χρειαζόταν η κατασκευή κοινωνικών και υλικών σχέσεων που θα αναλάμβαναν αυτό το θεάρεστο έργο. Σ' αυτό, οι αστές φεμινίστριες ήταν οι πλέον κατάλληλες.

ΓΙΑ ΠΟΙΕΣ ΑΡΝΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΟΙΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ ΜΙΛΑΜΕ;

Απ' τα μέσα του 19ου αιώνα, οι φωνές που ζητούσαν το κράτος να αναλάβει την «προστασία» των παιδιών και την τιμωρία των ακατάλληλων γονιών τους, όλο και πύκνωναν. Οι φιλανθρωπικές οργανώσεις της αστικής τάξης συμμετείχαν ενεργά στη χάραξη τέτοιων πολιτικών, όπως για παράδειγμα στη δημιουργία βρεφικών και παιδικών σταθμών. Μέσα στον 19ο αιώνα έγιναν διάφορες προσπάθειες να λειτουργήσουν τέτοιοι σταθμοί για τα παιδιά των εργατριών γυναικών. Ωστόσο, αυτές οι απόπειρες καταγράφηκαν ως αποτυχημένες, κυρίως εξαιτίας της καχυποψίας που έδειχναν οι γυναίκες της εργατικής τάξης: πρώτα απ' όλα επειδή η φύλαξη των παιδιών πήγαινε πακέτο με την καταγραφή της ηθικής και οικονομικής τους κατάστασης· έπειτα, επειδή έδειχναν μεγαλύτερη εμπιστοσύνη να αφήνουν τα παιδιά τους στις φίλες και γειτόνισσές τους, παρά στις δομές των αφεντικών τους. Αυτές οι ιστορίες, βέβαια, σπάνια καταγράφονται στην επίσημη ιστοριογραφία. Μπορεί να τις βρει κάποιος μόνο στις υποσημειώσεις και σε κοφτές διατυπώσεις που τίθενται στο παρεμπιπτόντως της εξιστόρησης του «κινήματος» για την προστασία της μητρότητας.¹

1. Wilson E., *Women and the Welfare State*, Travistock, Λονδίνο, 1977, σ. 46.

Για ποιες οικογένειες μιλούσαν;

Πάρτε για παράδειγμα την Eleanor Rathbone, ανεξάρτητη βουλευτή του βρετανικού κοινοβουλίου, που το 1917, εν μέσω πολέμου, συγκρότησε την επιτροπή Family Endowment Society, για να διεκδικήσει κρατικό επίδομα προς τις μητέρες.

Η Rathbone, γόνος της αστικής τάξης του εφοπλιστικού κεφαλαίου και φιλάνθρωπη κυρία, απ' τα τέλη του 19ου αιώνα ασχολούταν με τους φτωχούς του Liverpool. Οργάνωνε επισκέψεις από αδελφές-νοσοκόμες μέσα στα σπίτια τους, κατέγραφε και συνέτασσε εκθέσεις για το πώς ζούσαν. Ως ειδικός επί των φτωχών, η Rathbone είχε συγκεκριμένες γνώμες πάνω στο τι έπρεπε να γίνει μ' όλους αυτούς. Για παράδειγμα, όταν αναφερόταν στις χήρες του Liverpool, τις χαρακτήριζε αμελείς και ακατάλληλες μανάδες. Κι αφού ήταν τέτοιες, έλεγε, θα έπρεπε αφενός να απομακρύνουν τα παιδιά από κοντά τους, αφετέρου να τις στερούν κάθε μορφή φιλανθρωπίας.

Η οικογένεια Rathbone δεν ήταν η μόνη που ασχολούταν με τους φτωχούς, τις συνθήκες και τον τρόπο ζωής τους. Οι φιλανθρωπικές οργανώσεις των αφεντικών του 19ου αιώνα είχαν πέσει με τα μούτρα πάνω στα κατώτερα κομμάτια της ταξικής πυραμίδας: τις συμπεριφορές και τις συνθήκες των εργατών εντός κι εκτός εργοστασίων, τους ανέργους και τους αστέγους κτλ. Πολλά μέλη αυτών των οργανώσεων είχαν αναλάβει παράλληλα και τον ρόλο των επιθεωρητών εργασίας.

Από τις εκθέσεις των φιλάνθρωπων αστών και των επιθεωρητών εργασίας μπορούμε να αντλήσουμε κάποιες λίγες πληροφορίες για την κατάσταση της εργατικής τάξης τότε, αλλά και τις σχέσεις της με τη φιλανθρωπία των αφεντικών και του κράτους τους. Αποτελούν κάποιες απ' τις λίγες διαθέσιμες πηγές που έχουμε -μιας και ήταν αυτοί που μπορούσαν αφενός να καταθέσουν τις εμπειρίες τους στο χαρτί, αφετέρου να διασώσουν τα όσα έγραφαν.

Είναι σημαντικό να δούμε εδώ πώς μιλούσαν για τις μανάδες της εργατικής τάξης, έτσι ώστε να αρχίσουμε να ξετυλίγουμε το νήμα σχετικά με το ενδιαφέρον των αστών γυναικών γύρω απ' τη μητρότητα και την κρατική «στήριξη» της μέσω επιδόματος. Τις χαρακτήριζαν αδαείς,

ανεύθυνες και ακατάλληλες μανάδες, που δεν έδειχναν το παραμικρό ενδιαφέρον για την παραγωγή της επόμενης γενιάς εργατών. Τις κατηγορούσαν ότι, για να πάνε στη δουλειά, άφηναν τα παιδιά τους μόνα, υπό την επίβλεψη κάποιας -εξίσου αδαούς- γειτόνισσας, ή ότι τους έδιναν όπιο για να μένουν ήρεμα. Τις περιέγραφαν ως απειλή για την κυρίαρχη αστική ηθική, εξαιτίας της ατίθας συμπεριφοράς και των ανδροπρεπών συνθηκών τους, όπως το κάπνισμα και το αλκοόλ. Τις χαρακτήριζαν ακατάλληλες νοικοκυρές και σπάταλες, που ξόδευαν τον μισθό τους σε «λούσα» και δεν μπορούσαν να διαχειριστούν με σωφροσύνη και σύνεση τον οικογενειακό μισθό.⁴

Από τέτοια αποσπάσματα μπορούμε να καταλάβουμε πρώτα απ' όλα ότι οι οικογένειες του 19ου αιώνα δεν έμοιαζαν και πολύ με τον θεσμό της πυρηνικής οικογένειας όπως τον ξέρουμε σήμερα, όπως συγκροτήθηκε δηλαδή μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Αντιθέτως, φαίνεται πως οι αστοί φιλάνθρωποι κι οι επιθεωρητές εργασίας δεν ήταν και πολύ ευχαριστημένοι με τις συμπεριφορές και τις συνθήκες της εργατικής τάξης - πόσο μάλλον των γυναικών.

Η κατασκευή του θεσμού της οικογένειας ως μία οικονομική μονάδα, ένα μικρό εργοστάσιο μέσα στο οποίο το κράτος να μπορεί να διεισδύει και να παρεμβαίνει, αποτελούσε διακύβευμα για τα καπιταλιστικά κράτη τουλάχιστον απ' τις αρχές του 19ου αιώνα. Οπότε, ο τρόπος με τον οποίο οι ειδικοί των αφεντικών μιλούσαν για τις εργατικές οικογένειες ήταν περιγραφικός των ζητημάτων με τα οποία ερχόταν αντιμέτωπος ο κρατικός μηχανισμός: το πώς θα μπορούσε να επεκτείνει τον έλεγχό του πάνω στην καθημερινότητα και τις κοινωνικές σχέσεις, πάνω στο τι κάνει η εργατική τάξη εκτός εργοστασίου, στο πού και πώς καταναλώνεται ο μισθός.

Η διευθέτηση αυτών των ζητημάτων βαφτίστηκε «προστασία» των παιδιών απ' τους ακατάλληλους γονείς. Η παραμέληση των παιδιών έγινε συνώνυμο της εργατικής οικογένειας. Απ' τα μέσα του 19ου αιώνα, οι φωνές που ζητούσαν απ' το κράτος να αναλάβει την «προστασία» των παιδιών και την τιμωρία των ακατάλληλων γονιών τους, όλο και πύκνωναν.

Το αίτημα για περισσότερο έλεγχο πάνω στο μέγεθος των παιδιών επενδυόταν με μπόλικο επιστημονικό λόγο: η μητρότητα αναδείχθηκε ως αντικείμενο επιστημονικής μελέτης και έρευνας. Οι εργατικές οικογένειες περιγράφονταν άλλοτε ως αδαείς που έπρεπε να εκπαιδευτούν και άλλοτε ως φύσει και βιολογικά κατώτερες, που θα παρήγαγαν αντίστοιχα ασθενικά παιδιά.

Με την ανάπτυξη της στατιστικής και τις μετρήσεις των θανάτων βρεφών ανά έτος, η βρεφική θνησιμότητα αναδείχθηκε σε μείζονα εθνική απειλή και κίνδυνο δημογραφικού μαρασμού. Η ανάληψη δράσης απ' το κράτος παρουσιαζόταν ως μοναδική λύση: η γέννα και η ανατροφή των παιδιών έπρεπε να τεθούν υπό τον μέγιστο κρατικό έλεγχο και να μπουν κάτω απ' το μικροσκόπιο των ειδικών, ενώ οι γυναίκες θα έπρεπε να εκπαιδευτούν για το πώς να επιτελούν σωστά τον ρόλο τους. Το τι σήμαινε αυτή η εκπαίδευση, βέβαια, διαφοροποιούταν βάσει της ταξικής θέσης της καθεμίας. Για τα κατώτερα κομμάτια της εργατικής τάξης, αυτή η «εκπαίδευση» σήμαινε μέχρι και την επιβολή καταναγκαστικών σπειρώσεων σε όσες κρίνονταν ακατάλληλες να γίνουν μάνες.

Ενώ οι εργατικές οικογένειες περιγράφονταν βουτηγμένες στη βία, αυτό που συστηματικά έμενε εκτός συζήτησης ήταν το πόση βία συνεπάγονταν οι όροι εργασίας που πήγαιναν πακέτο με την αλυσίδα συναρμολόγησης. Πράγματι, όλη αυτή η κλάψα για τη βρεφική θνησιμότητα στις εργατικές οικογένειες αποσκοπούσε στο να διοχετευθεί αυτή η βία στο σύνολο των κοινωνικών σχέσεων. Αποσκοπούσε, δηλαδή, στη συγκρότηση του κοινωνικού εργοστασίου μέσα από πολιτικές που έμειναν στην ιστορία ως «πρόνοια».

ΑΙΤΗΜΑΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΑΡΝΗΣΕΙΣ

Σίγουρα δεν είμαστε οι μόνες που στεκόμαστε καχύποπτα απέναντι στην τακτική της θέσπισης αιτημάτων προς το κράτος. Πιστεύουμε κιόλας πως μέσα στους κόλπους των κινημάτων του '60 και του '70 υπήρχαν διαφορετικές οπτικές, κριτικές και αντιπαραθέσεις πάνω στο ζήτημα. Μία τέτοια στιγμή αποτυπώνεται στη «Στρατηγική της Άρνησης» που γράφτηκε το 1965 από τον Μάριο Τρόντι και μας φαίνεται σημαντικό να την παραθέσουμε:

Πράγματι, υπάρχει σημαντική ποιοτική διαφορά μεταξύ των διάφορων στιγμών αγώνα της εργατικής τάξης. Στις 9 Αυγούστου του 1842, δέκα χιλιάδες εργάτες περπάτησαν στους δρόμους του Μάντσεστερ. Στην κεφαλή της πορείας βρισκόταν ο χαρτιστής Ρίτσαρντ Πίλινγκ και η πορεία κατευθυνόταν στο χρηματιστήριο του Μάντσεστερ για να διαπραγματευθεί με τους βιομήχανους και να δει την κατάσταση της αγοράς. Πρόκειται για εντελώς διαφορετική περίπτωση από εκείνη της 28ης Μαΐου του 1871 στο Παρίσι, όταν ο Γκαλιφέ ξεχώρισε από τους αιχμαλώτους του όσους είχαν γκρίζα μαλλιά και διέταξε την εκτέλεσή τους γιατί, εκτός της συμμετοχής τους στα γεγονότα του Μαρτίου του 1871, είχαν ζήσει και τον Ιούνιο του 1848. Δεν πρέπει να δούμε την πρώτη περίπτωση σαν εργατική επίθεση και τη δεύτερη σαν πράξη καταστολής από τη μεριά των καπιταλιστών· ίσως μάλιστα να πρόκειται για ακριβώς το αντίθετο. Η αλήθεια είναι πως και στις δύο περιπτώσεις έχουμε να κάνουμε με μια ενεργή ερμηνεία της καπιταλιστικής ανάπτυξης από τη μεριά της εργατικής τάξης. Στην πρώτη περίπτωση, αυτή η ερμηνεία παρουσιάζεται σαν πρωτοβουλία που αποδεικνύεται θετική για τη λειτουργία του συστήματος, πρωτοβουλία που το μόνο που απομένει είναι να οργανωθεί διαμέσου των θεσμών. Στη δεύτερη περίπτωση η εργατική ερμηνεία παρουσιάζεται σαν ένα ξεκάθαρο «Όχι», σαν άρνηση διαχείρισης του κοινωνικού μηχανισμού ως έχει με στόχο απλά και μόνο τη βελτίωσή του. Είναι ένα «Όχι» που καταπνίγεται με αγνή βία. Τέτοια είναι η διαφορά περιεχομένου που μπορεί να υπάρχει -ακόμη και εντός της ίδιας δέσμης εργατικών απαιτήσεων- μεταξύ συνδικαλιστικών αιτημάτων και πολιτικής άρνησης.¹

1. Παρατίθεται στο *Autonomia: Απόψεις, Αγώνες, Μαρτυρίες των Ιταλών Αυτόνομων (1970-1980)*, Λέσχη Κατασκόπων του 21ου Αιώνα, 05/2010.

Οι αστές φεμινίστριες και το αίτημα για μισθό

Σ' αυτήν ακριβώς τη συζήτηση συμμετείχαν οι γυναίκες οργανώσεις. Υποστήριζαν πως η βρεφική θνησιμότητα δεν οφειλόταν στην ακαταλληλότητα των γυναικών, αλλά στη φτώχεια και το μεγάλο φόρτο εργασίας των εργατριών γυναικών που έπρεπε να δουλεύουν διπλά ωράρια εντός κι εκτός σπιτιού. Γι' αυτό, ζητούσαν το κράτος να θέσει τη μητρότητα υπό την «προστασία» του: με περισσότερα κέντρα ιατρικής επιτήρησης της γέννας και των βρεφών, με περισσότερες κατ' οίκον επισκέψεις από νοσοκόμες για να επιβλέπουν τους όρους ανατροφής των παιδιών, με παροχή επιδόματος ή ειδών πρώτης ανάγκης.

Οι αστές φεμινίστριες σε καμία περίπτωση δεν αμφισβητούσαν ότι ο ρόλος των γυναικών ήταν μέσα στην οικογένεια, στη φροντίδα των ανδρών και την ανατροφή των παιδιών. Όπως είδαμε στις εκθέσεις των αφεντικών παραπάνω, η οικογένεια του 19ου αιώνα δεν είχε σχέση με τον θεσμό της πυρηνικής οικογένειας. Σ' αυτή τη συγκυρία, οι αστές φεμινίστριες, μιλώντας για την εργασία των γυναικών εντός της οικογένειας, στην ουσία τη συγκροτούσαν ως τέτοια.

Τα αιτήματα των αστών φεμινιστριών όχι μόνο δεν αμφισβητούσαν, αλλά συνέβαλαν στη διαμόρφωση του έμφυλου καταμερισμού της εργασίας. Τα αιτήματα για προστασία και ιατρική επίβλεψη της γέννας και της μητρότητας, πήγαιναν πακέτο με την ψήφιση μίας σειράς νόμων για

τη γυναικεία εργασία στα εργοστάσια, όπως οι άδειες μητρότητας. Για τις γυναίκες εργάτριες, βέβαια, δεν ήταν επιλογή το αν θα πήγαιναν για δουλειά ή όχι, δηλαδή το αν θα έμεναν ή όχι χωρίς μεροκάματο. Ακόμα και όταν η άδεια επιδοτούταν, το επίδομα ήταν τόσο πενιχρό που δεν έφθανε να καλύψει ούτε τα βασικά. Οπότε, πρακτικά, οι εργάτριες συνέχιζαν να δουλεύουν υπό καθεστώς παρανομίας, δηλαδή ως πιο φθινό και υποτιμημένο εργατικό δυναμικό.⁵

Είναι δε άξιο απορίας το πώς, ενώ οι αστές φεμινίστριες έριχναν τόσο μελάνι για την οικιακή εργασία των γυναικών, απέφευγαν να αναφέρουν πως αυτή η εργασία διεξαγόταν και με έμμισθους όρους, από εργάτριες που οι ίδιες είχαν υπό τη δούλεψή τους: υπηρέτριες, πλύστρες, ράφτρες κτλ. Όταν οι οργανώσεις των αστών γυναικών μιλούσαν για την επιστημονική οργάνωση της οικιακής εργασίας και ζητούσαν την εκπαίδευση των γυναικών πάνω σ' αυτήν, ουσιαστικά απέβλεπαν στην εντατικοποίηση και πειθάρχηση της εργασίας των εργατριών τους.

Τελικά, αυτό που διαπραγματεύονταν οι αστές φεμινίστριες ήταν ο ρόλος τους εντός του κρατικού μηχανισμού. Επεδίωκαν να βγουν μπροστά στη διαμόρφωση των μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου: υποστήριζαν ότι τα ανδροκρατούμενα κράτη είχαν αποτύχει παταγωδώς να διαχειριστούν κοινωνικά ζητήματα όπως η φτώχεια. Γι' αυτό υπήρχε η ανάγκη ενός «μητρικού κράτους», που θα προσέφερε «ασφάλεια και εργασία στους υγιείς, βοήθεια στα παιδιά, τους ηλικιωμένους, τους απόρους και τους ανάπηρους».⁶

Ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος και η προστασία της μητρότητας

Εν τω μεταξύ, εκείνη την περίοδο η όξυνση των διακρατικών ανταγωνισμών, ο εμπορικός πόλεμος που μαινόταν και η προετοιμασία για έναν στρατιωτικό πόλεμο απαιτούσαν την επιβολή μπόλικης πειθαρχίας στο εσωτερικό των καπιταλιστικών κρατών. Η διέγερση του κρατικού ελέγχου σε κάθε πτυχή της καθημερινότητας, η συστηματική καταγραφή του πληθυσμού και η ενίσχυση των μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου αναδείχθηκαν ως ζητήματα υψίστης σημασίας.

Υπό αυτό το πρίσμα, η βρεφική θνησιμότητα αναδείχθηκε σε εθνικό κίνδυνο που έπρεπε να καταπολεμηθεί πάση θυσία. Οι φωνές που ζητούσαν το κράτος να σφίξει τη μητρότητα κάτω απ' τις αγκάλες του όλο και πλήθαιναν. Δείτε, για παράδειγμα, το παρακάτω απόσπασμα απ' την εφημερίδα *The Times*, του 1917:

Όπως μπορούμε να υποθέσουμε, (οι γυναίκες) είναι αποφασισμένες ότι οι νόμοι και τα έθιμα που δεν αναγνωρίζουν τα παιδιά τους ως παιδιά του έθνους είναι οπισθοδρομικοί και πρέπει να αλλάξουν. Επειδή είναι τα παιδιά του, το έθνος τούς οφείλει όλη τη φροντίδα που οφείλει μια μητέρα στο δικό της παιδί. Επειδή είναι το μέλλον του έθνους, εάν αυτό τα παραμελήσει θα είναι μόνο προς βλάβη και καταστροφή του. Αυτός είναι ένας νόμος της ζωής που αποδεικνύεται περίτρανα από την πικρή και ταπεινωτική εμπειρία των μεγάλων αριθμών ασθένειας, θνησιμότητας και εγκληματικότητας στα σπίτια και τα νοσοκομεία, τα άσυλα και τις φυλακές μας. Αλλά είναι ένας νόμος της ζωής που φέρει επίσης μαζί του αυτήν την περαιτέρω αλήθεια -ότι τα παιδιά του έθνους είναι η ευκαιρία του έθνους.⁷

Οι νόμοι, λοιπόν, έπρεπε να αλλάξουν: το κράτος όφειλε να ασκεί μεγαλύτερο και πιο διεισδυτικό έλεγχο πάνω στην ανατροφή των παιδιών. Στο ίδιο μήκος κύματος, η Pember Reeves, μέλος της σοσιαλιστικής οργάνωσης Fabian Women's Collective, εξέδωσε το 1913 ένα βιβλίο με τίτλο «*Επιβιώνοντας με μία λίρα την εβδομάδα*». Σ' αυτό παρουσίαζε τα αποτελέσματα από τις έρευνες που διεξήγαγε σε εργατικές οικογένειες του Λάμπεθ, απ' το 1909 έως το 1913, σχετικά με τον τρόπο ζωής τους και το πού διοχέτευαν τον μισθό τους. Στην έκδοση υποστήριζε πως οι

μανάδες της εργατικής τάξης δεν ήταν εγκληματίες ή ανεύθυνες, όπως τις χαρακτήριζαν. Ήταν η φτώχεια και η ανάγκη να δουλεύουν εκτός σπιτιού που τις καθιστούσε «κακές» μανάδες. Γι' αυτό το κράτος όφειλε να δρα ως προστάτης της μητρότητας, είτε μέσω επιδόματος είτε με την παροχή ειδών πρώτης ανάγκης.

Στο τελευταίο κεφάλαιο της έκδοσης, η Reeves κατέθετε προτάσεις προς το κράτος: εφόσον τα παιδιά ανήκουν στο έθνος, ισχυριζόταν πως αυτό θα έπρεπε να δρα ως συγκυβερνήτης. Το κράτος, έλεγε, έπρεπε να πάψει να τιμωρεί τους «ακατάλληλους γονείς» επειδή ήταν φτωχοί: «ως συγκυβερνήτης του παιδιού, πρέπει να αποβάλει τη στολή του αστυνόμου με το ένταλμα στην τάξη, και να τοποθετήσει όλη τη γνώση, την προστασία και τους πόρους που διαθέτει στις υπηρεσίες των συγκυβερνητών, των πατέρων και των μητέρων. (...) Αυτή θα ήταν η πραγματική στήριξη των φτωχών».⁸

Τα παιδιά, λοιπόν, ανήκαν στο έθνος-κράτος, το οποίο ως συγκυβερνήτης όφειλε να ελέγχει τους γονείς για το πώς τα ανέτρεφε. Ο έλεγχος αυτός, όμως, δεν μπορούσε να διεξάγεται μόνο μέσω της «στολής του αστυνόμου με το ένταλμα στην τάξη». Απαιτούσε πιο διεισδυτικούς μηχανισμούς που να ελέγχουν, να ρυθμίζουν και να επιβάλλουν μικροπειθαρχήσεις στις κοινωνικές σχέσεις. Η Reeves παρέθετε κάποια παραδείγματα αυτών των μηχανισμών: το σχολείο, τα μαθητικά συστήματα, οι μαθητικές κλινικές, τα κέντρα πρόνοιας βρεφών και μητρότητας.

Σ' αυτούς τους μηχανισμούς αναφερόταν και η Family Endowment Society, η οργάνωση που σχηματίστηκε απ' τη Rathbone, όταν ζητούσε επίδομα για τη μητρότητα: πρότεινε η μητέρα να παίρνει το επίδομα μόνο εφόσον λάμβανε ανά τακτά χρονικά διαστήματα από οποιοδήποτε εγγεγραμμένο κέντρο πρόνοιας βρεφών ή επισκέπτρια-νοσοκόμα, μία βεβαίωση ότι οι συνθήκες ανατροφής των παιδιών της ήταν ικανοποιητικές.⁹

Τα αιτήματα των γυναικείων οργανώσεων βρήκαν αντίκρισμα. Εν μέσω πολέμου, η επέκταση των μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου, η ενίσχυση των κοινωνικών και υλικών σχέσεων που είχαν συγκροτηθεί γύρω απ' αυτούς τους μηχανισμούς, αποτέλεσαν βασικά συστατικά της πολεμικής οικονομίας του βρετανικού κράτους. Το 1915, το βρετανικό κράτος διέθεσε στις τοπικές αρχές το 50% των επιχορηγήσεων για την επέκταση μηχανισμών που είχαν εγκαθιδρυθεί στα τέλη του 19ου αιώνα απ' τις αστές φιλάνθρωπες: των κέντρων βρεφικής πρόνοιας και των κατ' οίκον επισκέψεων από νοσοκόμες.

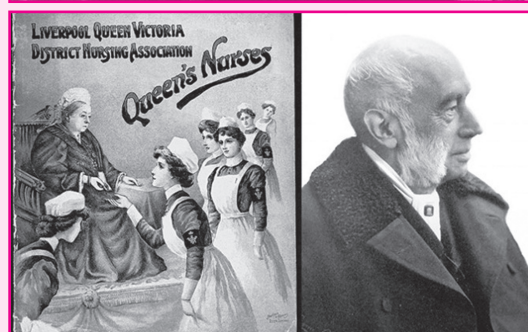
Αστερισμοί στα '70s, αστερισμοί στο σήμερα

Όσα περιγράψαμε παραπάνω, έμειναν γνωστά στην επίσημη ιστοριογραφία ως «κίνημα για τα οικογενειακά επιδόματα» και «κίνημα για την βρεφική και μητρική προστασία». Θα μας φαινόταν τουλάχιστον κουφό οι συγγραφείς της *Δύναμης των Γυναικών* να μην είχαν επίγνωση του τι σόι πράγμα ήταν αυτά τα «κινήματα». Πόσο μάλλον, αν αναλογιστείς καμία πως μεγάλο εύρος της βιβλιογραφίας των αριστερών ιστορικών σχετικά με αυτά τα κινήματα, εκδόθηκε μέσα στη δεκαετία του '70.¹⁰

Ούτε βέβαια μπορούμε να παραβλέψουμε το πόσο κοινή ήταν η ιστορική συγκυρία των δεκαετιών του 1910 και του 1970, όταν διατυπώθηκαν τα αιτήματα για γυναικείο μισθό: περίοδοι κρίσεων, πληθωρισμού και οξυμένων διακρατικών ανταγωνισμών.

Κάπως έτσι, προκύπτουν διάφορα ερωτήματα σε σχέση με το τι σόι ήταν το γυναικείο κίνημα στην Ιταλία του '70. Για παράδειγμα, αυτό το κίνημα ήταν ένα ενιαίο πράγμα; Ποια η σχέση του με τις οργανώσεις της αριστεράς του κράτους; Πώς τοποθετούνταν το ιταλικό κράτος μέσα στους διακρατικούς ανταγωνισμούς και τι αντίκτυπο είχε η θέση του στα λόγια και τις πράξεις των κινημάτων; Γιατί οι Ιταλίδες αυτόνομες έδιναν τόση έμφαση στην άμισθη εργασία των γυναικών και όχι στην έμμισθη, η οποία τα επόμενα χρόνια γιγαντώθηκε μέσα απ' τις βιομηχανίες των υπηρεσιών, υγείας, τουρισμού κτλ;

Είναι σημαντικό να θέτουμε αυτά τα ερωτήματα, πρώτα απ' όλα επειδή αναγνωρίζουμε πολλά κοινά μεταξύ του 1910 και του 1970, αλλά και του



Πάνω, η Eleanor Rathbone, πρωτεργάτρια του κινήματος για μισθό για τη γυναικεία εργασία εντός της οικογένειας. Κάτω, διαφήμιση του φιλάνθρωπικού έργου της οικογένειας Rathbone, κομμάτι της οποίας ήταν η οργάνωση και εκπαίδευση νοσοκόμων για κατ' οίκον επισκέψεις στα σπίτια των εργατικών οικογενειών του Liverpool.

σήμερα. Ενώ τα τελευταία χρόνια ο παγκόσμιος πόλεμος έχει πάρει φωτιά, έχουμε έρθει ξανά αντιμέτωπες με ένα «γυναικείο κίνημα», το οποίο ξεδιπλώνεται μπροστά στα μάτια μας τουλάχιστον απ' το 2008, δηλαδή με την έναρξη του πετσοκόμματος των μισθών μας που ονομάστηκε «κρίση». Αυτή η συγκυρία απαιτεί να ξαναγυρίσουμε πίσω σε αναλυτικά εργαλεία που μπορεί μέχρι πρότινος τα θεωρούσαμε δεδομένα, να ψάξουμε τις ιστορικές τους καταβολές και, το βασικότερο, να επανεφεύρουμε τη γλώσσα και τα εργαλεία που μας είναι αναγκαία για να μιλήσουμε στο σήμερα.

1. Επανεκδόθηκε το 2018 από τη γυναικεία ομάδα Μιγάδα και τις εκδόσεις Αρχείο 71.
2. Περισσότερα γι' αυτό βλ. «Ο Ντόναλντ Τραμπ δεν είναι τρελός! Η αλλιώς μια σύντομη ιστορία του κόσμου», *Antifa* #55, 03/2017.
3. Lewis J., «Models of equality for women: the case of state support for children in twentieth-century Britain», στο Bock G. & Thane P., *Maternity & Gender Policies, Women and the Rise of the European Welfare States 1880s-1950s*, Routledge, Λονδίνο και Ν.Υόρκη, 1991.
4. Όλα αυτά παρατίθενται στο Federici S., «Η κατασκευή της οικιακής εργασίας στην Αγγλία του 19ου αι. και η πατριαρχία του μισθού», στο Federici S., *Η πατριαρχία του μισθού, Σημειώσεις για τον Μαρξ, το φύλο και τον φεμινισμό*, Πότλας, Αθήνα, 2023.
5. Στη Γερμανία, για παράδειγμα, είχε περάσει το 1891 νόμος που απαγόρευε την εργασία των γυναικών για τέσσερις εβδομάδες μετά τη γέννα. Η εφαρμογή του νόμου σχολιαζόταν ως ανεπιτυχής απ' τους επιθεωρητές εργασίας, ακριβώς για τους λόγους που αναφέρονται στο κείμενο. Το παράδειγμα παρατίθεται στο Wilson E., *Women and the Welfare State*, Travistock, Λονδίνο, 1977, το κεφάλαιο «Women, Social Welfare & Social Work in Victorian society», σελ. 47.
6. Με αυτά τα λόγια μιλούσε το 1885 η γαλλίδα Σουφραζέτα, Hubertine Auclert. Παρατίθεται στην εισαγωγή του Bock G. & Thane P., *Maternity & Gender Policies, Women and the Rise of the European Welfare States 1880s-1950s*, Routledge, Λονδίνο και Ν.Υόρκη, 1991.
7. Από κεντρικό άρθρο της εφημερίδας The Times, 7 Οκτωβρίου 1913, Παρατίθεται στο Maud Pember Reeves, *Round About a Pound a Week*, Virago, Λονδίνο, 1913.
8. Maud Pember Reeves, *Round About a Pound a Week*, Virago, Λονδίνο, 1913.
9. Macnicol J., *The Movement for Family Allowances 1918-45, A Study in Social Policy Development*, Heinemann, Λονδίνο, 1980, σελ. 24.
10. Χαρακτηριστικά να αναφέρουμε πως το βιβλίο της Reeves επανεκδόθηκε στην Αγγλία το 1979.